

האוניברסיטה העברית
המכון ליהדות זמננו
המדור לתיעוד בע"פ

סרס מס. 1586

תאריך הראיון : 18.11.70

הנושא : השילומים מגרמניה

המראיין : ד"ר פ. אליעזר שניער

המראיין : ד"ר נירה פלדמן, ננה שגיא

ש. ד"ר שניער, במה יש לראות, לדעתך, את התביעה הראשונה לפיצויים מגרמניה.

ת. אני רואה במכתבו של חיים ויצמן, מ-20 בספטמבר 1945, בשם הסוכנות היהודית לממשלות של אנגליה, ארה"ב, בריה"מ וצרפת, את ראשית העלאת התביעה לפצות את העם היהודי בעד הנזקים שנגרמו לו ע"י הנאצים. מבלי להכנס לפרטים, טענות אחרות על גיבוש התכנית לתביעות נזיקין אלה אינן תואמות את המציאות ואני מציע שאנחנו נתרכז כאן בשאלות שיש לכם בקשר למחקר שבו אתם עוסקים. עקרונית, אני רוצה להסתמך על התיאור שבספר שלי שהופיע ב-1967 בעברית בשם "בעול כורח ורגשות, יחסי ישראל וגרמניה מ-1951 - 1966", ובגרמנית בשם :
"Bericht eines Beauftragten" - die deutsch-israelische Beziehungen 1951-1966
בכוונה לא קראתי לספר "זכרונות"; השתדלתי למסור בו "תיאור עובדתי" רק עד כמה שזה/ניתן, כשכותב אותו אדם שהיה קשור לענין מראשיתו, בחושבי שתיאור כזה נחוץ משתי סיבות : א. בכדי להסביר לדור שלנו, אבל ביתר שאת לדורות הבאים, מדוע הלכה, מדינת ישראל המחודשת, למו"מ עם גרמניה 6 שנים אחרי היסלר והשוואה. ב. נראה לי כמוצדק ונחוץ להבהיר שהמו"מ היה במסגרת של דרישה למה שמגיע לנו. ~~השילומים מגרמניה~~
~~השילומים מגרמניה~~ ~~השילומים מגרמניה~~ ~~השילומים מגרמניה~~ ~~השילומים מגרמניה~~
מובן מאליו ואין צורך להדגיש זאת שוב, שהמדובר היה בפיצוי בעד הנזק החומרי בלבד. כאן, אני חייב לומר

שהודות לאדנאור - שהוא אדריכל הסכם השילומים כשם שבן-גוריון הוא אדריכל ההסכם מטעם מדינת ישראל - הגענו להסכם שלא היינו יכולים להשיגו בכל דרך משפטית, או דרך אחרת כל שהיא. הודות להכרתו ורצונו של אדנאור שיש לתקן לפחות את מה שניתן לתיקון, הודות לו והודות לעמדתו של בן-גוריון המכובדת והתקיפה גם יחד, הגענו להסכם השילומים. משרד החוץ הוציא ב-1953 חוברת עם רוב, אם לא כל המסמכים השייכים להתהוות הסכם השילומים ולסיומו, ואין אפשרות לדווח ולכתוב באופן מוסמך על ההיסטוריה של השילומים ושל הפיצויים האינדיבידואליים גם יחד, בלי להסתמך על המסמכים המופיעים בחוברת זו.

אני חושב שאסתפק בהקדמה זו ונמשיך עכשיו בשאלות נוספות לאלה

על/ג/כתבתי בספרי והמבררות דברים הדורשים בירור עקב המחקר שאתם עוסקים בו.

ש. רציתי לשאול, האם בזה שאתה אומר, שהאגרת של חיים ויצמן מ-ספטמבר 1945 היתה התביעה המוסמכת הראשונה לפיצויים מגרמניה - אתה שולל בזה את מקומם או חשיבותם של ארגונים יהודיים אחרים ביוזמת התביעה הזאת? - למרות מה שאומר ד"ר גולדמן על ועידת בילטמור ב-1941 וועידת אטלנטיק-סיטי ב-1944?

ה. איני שולל את מעשיהם של הארגונים היהודיים בנדון אולם אני מסתמך על העובדות ועל המסמכים. אני חולק על מה שאמר וכתב ד"ר גולדמן בהזדמנויות שונות, כי הקונגרס היהודי העולמי הוא הוא היוזם. אין על כך שום אסמכתא, בו בזמן שישנו מכתבו של חיים ויצמן בשם הסוכנות. אין לדעתי לדבר על עפולה רשמית ולא רשמית כלשהי לפני משלוח מכתב זה. אולי אזכיר כאן דבר שאינו בניגוד למה שאמרתי קודם, דהינו, קיימת חוברת של ד"ר מוזס, מבקר המדינה לשעבר, שהופיעה אם איני טועה, בהוצאת התאחדות עולי גרמניה דאז במאי 1944. המיוחד בחוברת זו הוא שד"ר מוזס מפתח את רעיון תביעת הפיצויים ומוסיף פרטים על קבוצות התביעות. רואי לציין שאם משווים את החוקים הקיימים היום, הם ברוב המקרים מהווים תחיקה בקשר לאותן התביעות שד"ר מוזס הזכיר בחוברת זו.

אדנאואר לעתים קרובות אמר והדגיש, שמדינת ישראל כמייצגת את העם היהודי, היא היא המוסמכת היחידה לתביעה גלובאלית ולכן, ללא הוגשה אגרת זו שאגב הוגשה ל-4 המעצמות ולא לגרמניה המערבית והמזרחית, לא היינו מגיעים למו"מ על התביעה שלנו.

ש. אם נסכם את דבריו, אם באופן תאורטי הכנסת ב-9 לינואר הייתה מחליטה בשלילה בשאלת פתיחת המו"מ הישיר עם גרמניה המערבית, אז לפי דעתך לא היה יוצא לפועל כל ענין השילומים, גם לא לגבי ה- *Claims Conference* שייצג את יהדות העולם.

ת. בהחלט לא, מפני שה- *Claims Conference* הצטרף לדרכנו לאחר שהיו הגישושים במאי 1951 ולאחר הגשת האגרת שלנו מ-מרס 1951, אבל אין צל של ספק שלו הייתה הכנסת מחליטה ב-9 בינואר ¹⁹⁵² בשלילה, שום צד ~~לא~~ לא יכל היה להגיש את התביעות, לא האינדיבידואליות ועל אחת כמה ~~לא~~ לא הגלובאלית של העם היהודי.

ש. בנושא זה יש לי עוד שתי שאלות הבהרה: האחת היא פשוט שאלת רקע. דוקא משום הווכחה הפנימי בתוך גרמניה שהיה לאדנאואר עם חוגים שונים בפוליטיקה הגרמנית, נשמעו שם מדי פעם הטיעונים שלישראל אין ~~רשות~~ רשות לייצג את קרבנות הנאצים משום שבשעה שארע מעשה הפשע, לא הייתה קיימת המדינה. אם מי שהוא זכאי בכלל לבוא ולחבוע שילומים, הרי אלה הם היהודים, יהדות העולם, אבל בודאי לא מדינת ישראל שאיננה מוסמכת לייצג את אותם יהודים מאחר שהיא לא הייתה קיימת באותן שנים. האם העובדה שנשמעו טענות כאלה דוקא בקרב הגרמנים והועלו גם בדיון בבונדסטאג הגרמני, האם טענות אלה לא נותנות איזה פתח להשערה, שדוקא עם נציגי היהדות היו מוכנים לבוא לידי איזה שהוא הסכם אבל לא עם מדינת ישראל.

ת. זאת הייתה גרסתו של שר האוצר דאז שפר. הוא לא היה אנטישמי, כפי שמענו עברו היה נקי, אבל הוא כשר האוצר והמשפטן, ניסה להגן על האינטרסים של ארצו בטענה פורמאליסטית זו. שפר טען - ולאחר מכן חדל לעשות זאת - את הטענה המרגיזה, הפסולה מכל הבחינות, שישראל אינה רשאית להגיש חביעה גלובאלית כלשהי מסיבה פורמלית זו שבזמן שנגרם הנזק, ישראל לא הייתה קיימת.

עניתי בזמנו על טענה פסולה זו מה שצריך היה לענות ואני מוכרח לומר ולתת ביטוי לעובדות, שהצד שכנגד לא העלה טענות אלה בצורה רשמית כל שהיא. ^{העובדה} שהשמיעו טענה זו בבונידסטאג ב-1952 מסתברת מכך שהיו אז וישנם עד היום הזה ויהיו גם מחר חוגים קטנים יחסית המתחסטים לכל הנושא בשלילה.

ש. השאלה השנייה בהקשר זה שרציתי לשאול מתיחסת לדבריו של גולדמן בהזדמנויות שונות שלפחות במגעים הבלתי רשמיים הראשוניים, בגישושים שלפני ההצעה הרשמית של אדנאואר הובעה מהצד הגרמני נכונות להפגש רק עם נציג יהודי ולא עם נציג ישראלי רשמי. . מכאן עולה השאלה : האמנם, לולא מילא גולדמן את התפקיד שהוא מילא אז, האם הייתה אפשרית הידברות כל שהיא ?

ח. טוב ששאלה שאלה זו. אני רוצה למנוע רושם ~~יניחה~~ מוטעה ~~שגויה~~, שאני מדבר כאן נגד זכויותיו של ד"ר נחום גולדמן, להיפך, עבדתי אהו בענין השילומים כשנה רצופה באופן מאד אינטסיבי. אני מכיר בזכויותיו לא רק בשטח זה ומעריך את מה שיש להעריך. לאחר הקדמה זו אני מקווה שלא תהיה אי הבנה אם אומר שגרסה זו, הטוענת שאפשר היה להגיע למגעים הבלתי רשמיים אלה אך ורק באמצעותו, ואם את מוסיפה עוד שהצד השני לא היה מוכן לדבר עם מישהו אחר אלא עם נציג היהדות העולמית, אני יכול לומר שכל זה אינו נכון. ההסבר הוא שנחום גולדמן מילא תפקיד ביצירת מגע ~~שגויה~~ ^{סולא} 1951 עד תחילת המו"מ ובמהלך המו"מ שוב במשך תקופה קצרה. נשאלת השאלה מדוע היה צורך בד"ר גולדמן לקיום מגע בלתי רשמי זה. ^י להבנת המצב ~~מגוון~~ לחזור לרגע ולזכור את הימים ההם של 1951, את הווכוח בצבור הישראלי והיהודי בעולם סביב לשאלה, אם מותר ~~לשאל~~ ^{להעלות} על הדעה ניהול מו"מ עם גרמניה 6 שנים אחרי היטלר. לכן, היה צורך באיש נאמן, אשר ישמש כעין גשר בלתי רשמי המטפל בענין לפי הדרכהנו; עובדה היא שד"ר גולדמן ^כ ~~היה~~ ^{היה} ~~במגע~~ ^{היה} ~~עם~~ ^{היה} ~~הגרמנים~~ ^{היה} לפי הדרכה בן-גוריון, שרת ^ה ~~ו~~ ^ו ואלה שעסקו בענין מטעם ממשלת ישראל. אני רוצה לתת דוגמא אחת: כאשר חשוב היה לשמוע תגובה רשמית מגרמניה של אדנאואר לאגרת שלנו מ-12 למרץ 1951 שהוגשה ל-4 המעצמות, לא לגרמניה במישרין, כאשר היה צורך לקבל תגובה נוספת על זו שהיתה ידועה לנו מ-4 המעצמות, פעל ד"ר גולדמן בחאום מלא אתנו ולפי בקשתנו בחוגים מסוימים

בכדי שאדנאואר יגיב בבונדסטאג על חביעה זו שטרם הגיעה אליהם באופן רשמי אבל היחה ידועה להם מכל וכל. אגב, חוץ מברית המועצות שלא ענו כלל, השיבו מעצמות הברית באגרותיהן באדיבות ובשפה דיפלומאטית לגופו של עניין-ואני חושב שגם/חשוב/לדעת ^{לפי} מה הם אמרו : דעו לכם, שאנחנו מבינים לרוחכם וכו' אבל דעו שגרמניה ^{היא} גורם חשוב בשבילנו - אז התחילה התהוות הגוש המערבי, כולל גרמניה - והוסיפו : אנחנו רוצים שתדעו שגרמניה זו היא ארץ עניה ואינה יכולה לעמוד בתביעות גדולות שעלולות להרוס אותה עוד לפני שהיא קמה שוב לתחיה. זה תרגום תמציתי ובשפה פשוטה אבל זה חוכן הענינים כשרוצים לקרא ^{ולק'ק'ק'} את הכתוב. אני אומר זאת, כי יש הגורסים שמעצמות הברית יצאו מדרכן בכדי לעזור ולהשפיע לטובתנו. הם עשו את מה שהיה באינטרס שלהם לעשות, ז.א., אמרו ^{אנחנו} : אנחנו רוצים לנצל בשבילנו את הכח הזה של גרמניה ויחד עם זה הוסיפו מלות נחמה והבנה לטרגדיה שבשואה. אני חוזר, היה צורך לגרום לאיזה שהוא הד ובסופו של דבר הכריז אדנאואר ב-27 בספטמבר 1951 בבונדסטאג את הצהרתו העקרונית בשפתו ובחוכן שהוא מכל הבחינות תוכן מכובד והולם את הרקע. אני מוכרח שוב להדגיש כאן פרט קטן אבל לא בלתי חשוב בהקשר ל"זכות אבות" ובציון מה שאמרתי בקשר לד"ר גולדמן. בהכרזה זו נאמר בין היתר : הממשלה הפדראלית נכונה לשחף פעולה עם נציגי היהדות ומדינת ישראל - זו המדינה שקלטה כל כך הרבה פליטים יהודים חסרי בית - ולמצא פתרון לבעיית הפיצוי ^{החומרי} כדי לסלול את הדרך להקל על הסבל הנפשי שנגרם ע"י מעשיהם האכזריים. אסתפק בציון העובדה שאם כאן כחוב ^{הממשלה} הפדראלית נכונה לשחף פעולה עם נציגי היהדות ומדינת ישראל - בסדר זה - אזי במסמך המקורי היה כתוב : "הממשלה הפדראלית נכונה ^{לשחף} עם נציגי מדינת ישראל ונציגי היהדות וכו'".

ש. מדוע זה שונה ?

ת. מתוך רגש אחריות ודרך ארץ לגבי הרקע לנגדו יש לראות את פרשת השילומים אין ברצוני לפרט. כשקראתי את הפרק על המו"מ של השילומים בזכרונות ד"ר גולדמן שהופיעו לפני 1/2 שנה וכשמצאתי בו סטיות רבות ומרובות ובדברים חשובים, מהעובדות כפי שהיו, כתבתי לד"ר גולדמן שמאותן הסיבות לא אפרסם את התיקונים הדרושים.

ש. אם מדברים בסדר כרונולוגי על מה שהתרחש ממרץ 1951 עד ספטמבר 1951, נדמה לי שעוד לפני שהתקבלה תשובת המעצמות ביולי או במאי, כבר קרו שני דברים שאני רוצה שתסביר אותם עוד לפני קבלת תשובה. ראשית, שהוקמה במשרד החוץ מחלקה לטיפול בחביעות מגרמניה וזה עוד לפני שיש תשובה ולא ידוע מה יהיה כבר מקימים מחלקה כזו. שנית, שבאותו חודש נפגש בפריז שגריר ישראל פייטר עם אדנאואר.

ה. היות ועד היום לא נכתב על הפגישה בין אדנאואר לבין דוד הורוביץ יחד עם מוריס פייטר^{פ.ו. 2} שהיה אז שגריר ישראל בפריז, אציין כאן ששניהם נפגשו עם אדנאואר באופן בלתי רשמי במאי 1951, במלון בו שהה אדנאואר בפריז ודברו בעקבות השת^ה האגרת מ-12 במרץ 1951. הסבירו באופן מפורט, במיוחד דוד הורוביץ שהיה אחד ממחברי אגרת זו, ^{פ. 123} על החלק החומרי. את החלק האחר חיבר ליאו כהן המנוח. אני רואה באגרת זו את אחד הדוקומנטים החשובים ביותר שנכתבו על השואה. לשיחה זו שלא היתה מיועדת למו"מ לגופו של עניין אלא למגע ראשון בלתי רשמי, היו השלכות מסוימות לזירוז התהליך אחרי יולי ולקראת ספטמבר¹⁹⁵¹, לקראת הצהרתו של אדנאואר בפני הוונדסטאג²⁷ בספטמבר¹⁹⁵¹. שאלתך היתה, אם לא היה מגע, מדוע הוקמה מחלקה מיוחדת במשרד החוץ והתחילו בהכנת הפעולה המעשית. אמרתי קודם, שדברים כאלה אינם מתפתחים מעצמם.

*ולבנות שביצעו את המעצמות...
 פ"ב לורן קראטק עקב ו'10'3' במה שפגשתי את יאגורא-12 מאי 1951.
 כתחילת מילתא מ'10'3' במה שפגשתי את יאגורא, פ"ב לורן קראטק עקב ו'10'3' במה שפגשתי את יאגורא-12 מאי 1951.*

ש. מה שרציתי לשאול, בזמן זה באופן פורמלי מדינת ישראל הייתה לתשובה של המעצמות. זאת אומרת שבאופן פורמלי עדיין חשבה לפעול רק באמצעות המעצמות. מזה אנחנו למדים שבעצם היא כבר אז הכינה לה דרך אלטרנטיבית של פעולה ישירה עם גרמניה.

ה. המסקנה שלך היא לא נכונה: הכוונה היתה לראות או לגשש במקום ראשון, בפגישה עם אדנאואר בעצמו, על הסיכויים, על הגובת הגרמנים שהם, למרות שלא פנינו אליהם, היו כמובן הגורם החשוב ביותר לגבי תביעתנו. ~~שאלתך על תביעתנו היא שאלה שפגשתי את יאגורא-12 מאי 1951.~~
~~קודם, לאגרת חביעת השוואה שלא היתה מיועדת למו"מ לגופו של עניין אלא למגע ראשון בלתי רשמי.~~
~~לדבר עם אדנאואר באופן בלתי רשמי במאי 1951, במלון בו שהה אדנאואר בפריז ודברו בעקבות השת האגרת מ-12 במרץ 1951.~~
 לאור חשיבות העניין היה נכון

בהחלט, מה שהחליט אז משה שרת ז"ל, יחד עם וולטר איתן, להקדיש לנושא חשוב זה ריכוז וטיפול ע"י הקמת מחלקה ^{ASAIN} ~~לטיפול~~ ~~מיוחדת~~ ~~למקרים~~ ~~המיוחדים~~, צעד זה היה חיוני, אם ~~למנו~~ רצינו בטיפול רציני, עקבי, ויסודי בעניין. אי אפשר היה להסתפק באגרות ולחכות לתגובות. העשייה הייתה כאן הדבר החשוב. אמרת, יש סטייה בזה מן העקרון בכך שפנייתנו הייתה מופנית אל מעצמות הברית - אנחנו, ובצדק, לא חדלנו לפנות אל מעצמות הברית ולהכניס אותן למסגרת עד הווכוח בכנסת.

ש. היה דיון בכנסת גם אחרי האגרת הראשונה.

ת. הדיון העיקרי בכנסת היה ~~ב-7~~ ~~ב-9~~ ⁷⁻⁹ בינואר 1952.

ש. גם לפני כן, לאחר הגשת האגרת במרץ 1951, היה דיון קודם קצר בכנסת.

ת. זה לא היה דיון ענייני או רלוונטי. הדיון העיקרי החקיים אחרי שאדנאואר ענה בבונדסטאג מה שענה ולאחר שלא נתקבלה תשובה מבריה"מ ונתקבלו תשובות פושרות אלה מיתר המעצמות, ולאחר שאדנאואר נתן את המכתב מ-6 בדצמבר 1951 ל-גולדמן, ^{מאומן פסיקאן שקיצרה} (המכתב היה מופנה אל גולדמן בעקבות המגעים שהיו ^{יש} ~~היו~~ ובשיתוף מלא אתנו.) איני רוצה ליצור רושם שד"ר גולדמן שמש כאן כשליח שהיה קשור להוראות ותו לא. אבל הקו ותוכן העניינים נקבעו באופן הברור ביותר מטעם ממשלת ישראל ובשמה.

ש. הפגישה הראשונה שלו עם אדנאואר הייתה אחרי הפגישה של פיישר ?

ת. כן, כ-8 חודשים לאחר מכן.

ש. ביולי בערך, בקיץ 1951, עוד לפני דצמבר היו לו עוד פגישות עם אדנאואר.

ת. לא.

ש. הראשונה הייתה בדצמבר ?

ת. כן, הראשונה הייתה בדצמבר 1951.

ש. אז זה כבר אחרי ספטמבר, אחרי ההודעה של אדנאואר בבונדסטאג.

פאסטמבר ליניא פאר א-מ

ת. המגעים לקראת ספטמבר היו כאלה כפי שהיתה הפגישה עם הורוביץ ופישר

ללא פרסום ומבלי שיכול היה להיות פרסום. קשה לתאר מה היה קורה
 לו פרסום, שאנחנו נמצאים במגע ואם גם בלתי רשמי עם גרמניה. היחה עוד
 תקופה שהיה על ד"ר גולדמן לפעול מפני שאנחנו לא יכולנו לפעול. זה היה
 בזמן המשבר, אחרי תחילת המו"מ בסוף אפריל, כאשר החליטה הכנסת שאסור
 למשלח לבוא במגע עם כל גורם רשמי גרמני מבלי שגרמניה הגישה קודם
 הצעה ~~הולמת~~ להולמת את תביעתנו, על כל מה שהיה קשור בכך. במשך תקופה
 זו היינו שוב זקוקים לשרותו של ד"ר גולדמן. יחד עם זה ~~המוסדי~~ ^{המלחמה} ~~המלחמה~~ ^{המלחמה}
~~המלחמה~~ ^{המלחמה} נפגשו אנחנו, בעיקר אני ^{וג' (א)} ויוספטל המנוח, יחד עם ד"ר גולדמן,
 עם פרופ" בהם (Beckm) במאי 1952 בהקשר לכך יש להזכיר את פגישתי עם
 אבס ~~היועצו~~ של אדנאוואר ב-19 במאי בלונדון. הוא ניהל אז את הועידה
 להסדר החובות של גרמניה מלפני המלחמה הראשונה והשניה ולמו"מ שלנו היחה
 השלכה על המו"מ שלו, כי בוועידת החובות טענו שמחלקים את הרכוש הגרמני
 ונותנים לנו עדיפות. אז הוסבר כמובן, שאופי התביעות שונה לחלוטין.
 לפי הגדרתו של אבס היה על גרמניה לקיים ולהחזיר לעצמה את האימון הכלכלי
 הפיננסי בוועידת לונדון, בו בזמן שהמו"מ אתנו בהאג, היא משתדלת להחזיר
 לעצמה את האימון המוסרי.

ש. בהקשר לענין המעצמות אתה אמרת אם אינני טועה, שלמעשה הפניה הישראלית
 למעצמות הסתימה בהכרזת אדנאוואר בבונדסטאג. נשאלת השאלה, האם לא היו
 נסיונות לפעול באמצעות המעצמות, כשנשתהה ענין אשקור הסכם לוכסנבורג
 בבונדסטאג הגרמני. כלומר, התקופה שבין ספטמבר 1952 לבין מרץ 1953.

ת. היו והיו. ~~היו~~ מקלוי, נציג ארה"ב בגרמניה לאחר הכבוש, וגם שר החוץ הבריטי
~~היו~~ ^{כדל. כאמור נ' 10} ~~היו~~ ^{היו} היו והיו. אבל, נאמר
 לנו דוקא מחובים אלה שלא נשלה את עצמנו, לאין כל אפשרות שהם ינהלו את
 המו"מ הזה ~~המלחמה~~ ^{המלחמה}, או שהם יטילו על גרמניה לשלם מה שמגיע לנו, מה גם שהם
 עמדו אז לחתום על מה שקדם לנא"טו, דהינו על הסכם קהילות ההגנה האירופי
 (EVC). חתמו על הסכם זה לפני חתימת הסכם השילומים, ועל ידי זה הם
 היו שוב בחוג בעלי הברית כאחת מהם. לכך שמענו מאנשים אלה, שיהיה נכון
 אם נכיר במציאות ולא נשלה את עצמנו ונחרוז בנסיונותינו על מו"מ ישיר
 עם גרמניה.

ש. בהקשר זה להסתייעות ישראלית ב-4 המעצמות, רצייתי לשמוע ממך הסבר, כמי שעמד ליד עריסת הגשת התביעה הישראלית. בזמנו כשהוגשה האגרת הישראלית ל-4 המעצמות והובא העניין לדיון בכנסת, נשמעו טענות כאילו ישראל אחרה את הרכבת. מדוע המתינו מאז הקמת המדינה ב-1948, עד מרץ 1951 בניסוח התביעה הגלובאלית הישראלית והיהודית אל גרמניה המערבית. האם אתה יכול לתת לנו איזה שהוא הסבר מדוע התעכב העניין כל כך ?

ת. לא אוכל לתת הסבר אחר מזה שההגיון מחיבו. אין להתעלם מן העובדה שבינואר 1950 ובינואר 1951, הוגשו שתי אגרות על ידינו אשר ניסו להסביר שאנחנו שייכים לחוג המדינות שיקבלו חלק, אם בכלל ישלמו משהו בשטח הנזיקין. ההגדרה הכללית היתה, שרשאים לדרוש רק אלה השייכים לאומות המאוחדות, או שהם אזרחים של הארצות המאוחדות באומות המאוחדות. לכן, רצינו לשמור לנו זכות זאת ולהבהיר זאת ורק לאחר מכן להשמיע דעתנו בקשר לחוקים שהוצאו ע"י משטר הכיבוש בגרמניה בקשר לפיצויים. אחם יודעים שמה שקראו *Military Laws* היה הסדר אד-הוק וקבלו רק את התביעות המובנות מאליהן כגון : החזרה בית או רכוש אחר שניתן היה לזיהוי, ע"מ לאפשר למי שחזר לקבל את מה שנגזל ונשדד ממנו. אז מצאנו לנחוץ להשמיע את דעתנו בכדי שלא ישכחו שאנחנו גורם שעומד לדרוש את מה שמגיע לנו.

ש. האם באמת חשבנו אז שללא עזרת המעצמות, כלומר בתביעה ישירה בלעדית של ישראל כלפי גרמניה לא נקבל דבר ורק דרך המעצמות נוכל לקבל משהו ?

ת. איני יודע מה היו אז המחשבות (נכנסתי לתפקידי ב-1 ליולי 1951, ז.א. לאחר הגשת האגרות מ-1950 וממרץ 1951) אבל הסיבה למה שאת שואלת היא פשוטה יותר. אי אפשר היה להעלות על הדעת במצב הפסיכולוגי של אז שמדינת ישראל תפנה במישרין לגרמניה. זה היה פסול.

ש. משום מה נראית לי איזה שהיא סחירה במדיניות הישראלית בשלבים הראשונים האלה והייתי שמחה אם היית מבהיר לי את העניין הזה. מצד אחד, השתדלה מדינת ישראל להופיע כאחת מן המדינות הכלולות באומות המאוחדות בתביעתה לגבי שילומים ופיצויים מגרמניה. אבל באופו מעשי, כשבא הדבר לידי דיון, השתדלה ישראל, חזור והדגש להבהיר שתביעתה אינה מסוג התביעות שתובעות

המדינות האחרות ואין בכלל לדון בנשימה אחת על פיצויים שדורשות אלה ועל פיצויים ושילומים שדורש העם היהודי, מאחר הפשע שנעשה כלפי העם היהודי לא נעשה במסגרת של מלחמה או כיבוש אלא נעשה מחוץ נסיון להשמיד את העם היהודי.

ת. אני יודע שאנשים משתדלים להיות זהירים ובין אלה שזהירים, בדרך כלל המשפטנים הם ~~הזהירים ביותר~~. ללא ספק ובצדק מצאו לנחוח המשפטנים האחראיים להעלות על הנייר את תביעתנו, לשמירת האינטרסים שלנו מבחינה משפטית גרידא. אם קבעו שהארצות הבאות בחשבון לדרישה כל שהיא צריכות להיות חברות האומות המאוחדות, אז חשבו בצדק, ~~אשר רוצה להגן על זכויותינו~~ את תביעתנו באופן רשמי ^{לשמור} בדרך זו על הזכויות שלנו.

ש. אבל נשוב לשאלה קודמת שלי. מאז הפניה של חיים ויצמן, מאז הניסוח של הדברים כפי שהוא העלה אותם ועד לשנת 1950, יש איזה שהוא מסמך רשמי או איזה שהיא התפתחות פורמלית בנדון זה של הגשת תביעות מצד מדינת ישראל. כלומר, מה שמאד מעסיק אותי הוא, מדוע כשהוקמה המדינה מיד כשהוקמה, כאקט פורמלי ראשון שלה, לא הצהירה על כוונתה לתבוע שילומים בבא היום. אבל לפחות כבר אז להצהיר על כוונתה לתבוע שילומים מגרמניה.

ת. מה שאת אומרת הוא מאד הגיוני, אבל אם שוב תביטי אחורה ל-1948, להקמת המדינה ושמספר שעות לאחר הקמתה היתה במלחמה שאיני צריך לתאר אותה כאן, ואם רוצים עוד להתעמק ולזכור מה התרחש בשנים 1948, 1949, 1950 סביבנו, בשטח הבטחוני, המדיני והכלכלי עם העליה הגדולה והמבורכת על כל בעיותיה הקשות. מי שמרגיש את משקל דברים ראשוניים ביותר אלה, ~~אשר רוצה להגן על זכויותינו~~ את השהיית הגשת תביעה מרכזית זו, מה גם שהמצב ^{הוא} מעצמות הברית לאחר המלחמה גם כאן לא היה מצב ^{2310 מ} לחלק. ~~אשר רוצה להגן על זכויותינו~~ נזכור שמועידה לוועידה הדברים הסתכנו יותר ויותר והיו מעורפלים ופחות ברורים מאשר מקודם.

ש. רציתי לראות שאלה אחת שהיא בעצם השלמה למה שאמרת קודם, שאלמלא היתה מדינת ישראל מגישה את התביעה שלה לא היה מושג דבר, לא בפיצויים גלובאליים ולא בפיצויים האישיים. אבל, לפני זה כן הוקמו איזה שהם ארגוני יורשים

בגרמניה ונעשה מה שהוא כדי לקבל פיצויים אישיים מידיים, האם לזה לא הייתה חשיבות כל שהיא ?

ת. אח מתכוונת ל"אורו" ול"אירסו" *Jewish Restitution Organization*

שהוקם אז אד-הוק, וכפי שאמרתי קודם, לולא היינו מגישים את התביעה, היו ללא כל צל של ספק עורכי-דין שונים - וזו זכותם הלגיטימית - משחדלים לארגן קבוצות להגשת התביעות אבל זה ^{כ"ב}במישור אחר. ~~הממשלה~~ צריכים לנסות להתבסס על חוקי הנזיקין האזרחיים, אבל טענתי היא, שבלי החתיקה שהיתה תוצאה של הגשת התביעה לשילומים ופיצויים, בלי זה לא היה נוצר בסיס למשפטים אלה. גם אם נניח שקבוצות כאלה היו מתארגנות, בית המשפט היה פוסק שהחוקים הקיימים אינם תופסים והיו דוחים את התביעות. אני חושב שנכון בהחלט לומר, שבלי היוזמה של מדינת ישראל, בלי צרופו והשתתפותו ^{בצ"ל} / החשובה של ד"ר גולדמן מטעם ה- *Claims Conference* לא היינו מגיעים לכך שימלאו בצורה הולמת תביעות אלה על ידי גרמניה המערבית.

ש. אתה מתיחס בספרך לאיזה שהם סכסוכים, חילוקי דעות בין ישראל והארגונים היהודיים, האם אתה יכול לפרט את זה יותר. זה היה עוד לפני שהושגה ההכרה הרשמית שלהם בתביעות של מדינת ישראל.

ת. את מתכוונת לישיבה שהתקיימה באוקטובר 1951 בדירתו של אליעזר קפלן ^ש שר האוצר דאז, בה השתתפו עם קפלן גיאורג לנדאוואר המנחה וד"ר גולדמן י"ל. אז עמדה לדיון השאלה, איזה גוף מטעם הארגונים היהודיים המיצגים את היהדות בתפוצות, צריך לרכז ולארגן הפעולה מטעם ארגונים אלה. על זה היה ויכוח ער ^{מ"א} בין ד"ר גולדמן לבין גאורג לנדאוואר. לנדאוואר בנימוקים שלו, חשב שזה צריך להיות גוף המהווה כעין המשך של ארגון עולי מרכז אירופה ואנשיו בסל ^{כ"ב} כנות היהודית ונחום גולדמן תבע שהוא יהיה המתכנן והמבצע של הקמת ארגון זה בהיותו נשיא הקונגרס העולמי היהודי ושיהיה מורכב מכמה שיותר ארגונים יהודיים. כנהוג במקרים כאלה, ביקש קפלן ממני לנסח בקווים כלליים מתכונת פעולה לארגון כזה שיוקם. עשיתי זאת ואני כותב בספרי, שבחמימות ^{הצעת} / מה ^{הצעת} / גאורג

5. שלצד מדינת ישראל צריך להיות ארגון כזה המורכב מהארגונים היהודיים בעולם ושטבעי וברור, שמדינת ישראל היא המייצגת והגוף שבו יהיו מאורגנים הארגונים היהודיים יהווה כעין גוף עזר. על זה הגיב ד"ר גולדמן בצורה מאד תקיפה שהגוף שיוקם ^{לפי הצמאי} ~~יהיה~~ ושווה זכויות. *קט'וק 3'10'ק* ~~הוקמה~~ ^{הוקמה} ב-26 באוקטובר 1951 ה- *Claims Conference* בניו-יורק בראשותו של נחום גולדמן. ~~הממשלה הישראלית~~ ^{הממשלה הישראלית} ~~במסגרת~~ ^{במסגרת} ~~הממשלה הישראלית~~ ^{הממשלה הישראלית} ~~על השילומים~~ ^{על השילומים} ~~אבטל~~ ^{אבטל} ~~לשם הפיצויים~~ ^{לשם הפיצויים} לנדאואר לא השלים עם הסדר זה, אבל לאור המצב ולאור פעילותו של ד"ר גולדמן, לא היה מציאותי לחשוב על הסדר אחר. ~~ממשלה~~

ש. האם המצב שנוצר היה יותר של שוויון של שני גופים שווים שמדיינים עם גרמניה ?

ת. לא. ברור מעל ~~מל צ'י~~ ^{מל צ'י} ספק, שבענין השילומים טיפלה ממשלת ישראל ^{קמרון קלז', א.ק.ט} בעזרתו של ד"ר גולדמן באותן הזדמנויות שעמדתי עליהן. בענין הפיצויים היה שיתוף פעולה. אנחנו ישבנו במשלחת זו כנציגים של בעלי החביעות שהם תושבי ישראל, אחר כך ~~הממשלה הישראלית~~ ^{הממשלה הישראלית} ובמשך כל השנים, שבהן חלו שינויים מרחיקי לכת בתחיקה על הפיצויים ואחר כך טפלה ממשלת ישראל גם בעניינים בשטח הפיצויים בכל מה ששייך לאזרחי ישראל, ז.א., לבעלי תביעות היושבים בישראל. בהסכם השילומים כתוב בפרוש, ~~ש~~ שמדינת ישראל מייצגת את האינטרסים של בעלי התביעות האינדיבידואליים במדה והם ישראליים.

ש. האם בשלב הראשון של המו"מ העלתה כבר ה- *Claims Conference* את הדרישה לסכום גלובלי של 450 מיליון מרקים, או רק בשלב השני ?

ת. זה היה מראשית. התביעה היתה על 500 מיליון מרק והפשרה היתה על 450 מיליון מרק. ~~את זה הבעת~~ ^{התביעה} ה- *Claims Conference* ~~היתה~~ ^{היתה} ~~עבור~~ ^{עבור} ~~הרכוש~~ ^{הרכוש} שאין לו יורשים. בקשר לשילומים הגענו להסכם עם הגרמנים לפני שהושגה הפשרה על השלום ה-450 מיליון מרק. ~~הממשלה הישראלית~~ ^{הממשלה הישראלית} ~~התביעה~~ ^{התביעה} ~~היתה~~ ^{היתה} ~~עבור~~ ^{עבור} ~~הרכוש~~ ^{הרכוש} הגרמנים ~~התביעה~~ ^{התביעה} לשלם ~~450~~ ⁴⁵⁰ מיליון מרק ~~(בסחורות~~ ^{(בסחורות} ~~הסכם~~ ^{הסכם} ~~השילומים~~ ^{השילומים}

האם נראה לך ולכל אותם אנשים שלקחו חלק בהכנת המו"מ, במו"מ בשאלת השילומים, האם נראה לכם בברור כבר אז, שלא יתכן אחרת, אלא שענין השילומים יביא בהכרח בסופו של דבר ליחסים בין ישראל וגרמניה. שאלה זו מענינת אותי במיוחד, מאחר ובקרב שוללי המו"מ הישיר עם גרמניה בישראל באותן שנים, הנימוק החזק ביותר היה, שע"י מו"מ ישיר עם גרמניה אנחנו נעזור לה להטהר, ניתן לה אח הכרתנו המוסרית הרשמית ולא נוכל יותר להמנע מקשירת קשרים אהה. בעוד שהמשיבים הרשמיים מעל דוכן הכנסת, בישיבות הממשלה, בפרסומים הרשמיים, חזרו וטענו שהמו"מ והיחסים יהיו כלכליים טהורים בלבד, הודבר לא יביא לפיוס בין שני העמים ולא להכרה בין שתי המדינות. כלומר, האם לך ולעוסקים בכך היה כבר ברור אז, מראש לאן הדברים מוליכים.

ת. כאן אני מוכרח לענות באופן כרונולוגי. כשאני נכנסתי ביולי 1951,

זמן מה לאחר שיחה עם וולטר איתן, נחבקשתי למסור סקירה קצרה בקול

ישראל. ~~על לפעמים קורא אותה עור היום. נסיתי ככל הנראה ולא יצא לי~~

~~החברות - אני מנסה לתקול לפי הנחיות כשמי מניין עיתון - כאן פלוח~~
 נוחתאט לשכנע הכנה שלי משנכנסתי להסביר ולהסביר שהמדינה פתיעה
 של מה שמגיע לנו, בכדי למנוע "רצחח וגם ירשת" ותו לא. שום דבר אחר לא.

אבל יותר חשוב מה היתה דעת הקהל סביב לשאלה ששאלת. חחמנו על ההסכם ב-10

לספטמבר 1952 וחשכתי שבזה גמרנו. אדנאואר חתם ו-שרח חתם. ידענו שההסכם

טעון אשור ע"י הבונדסטאג וראינו בזה ענין פורמלי גרידא. נחברר שטעות גאטטאא/

היתה לחשוב שהענין הסתיים, כי אז התחיל המאבק של הערבים במימדים עליונים

והם היו לא רק מכשול אלא בחקופה מסוימת, סיכון אמיתי לאשור ההסכם ע"י

הבונדסטאג. בלי אדנאואר ובלי בן-גוריון ומשה שרת, לא היינו מגיעים לאשור

ההסכם ב-18 במרץ 1953. לפני ישיבת הממשלה ב-29/3/53 אמר לי שרת : תוסיף

לדו"ח שלך שעם חתימת ההסכם ואשורו התחיל פרק חדש שבתוקף התקשרות זו מוביל

במרוצת הזמן ליחסים וקשרים כהתפתחות טבעית ובלתי נמנעת. גם זה מראה עד

כמה שדעת הקהל הפרידה בין חתימת ההסכם לבין קשירת יחסים.

12 7001 P

במשך כל התקופה הזאת ^{ההחלטות} על קיום היחסים הדיפלומטיים. ^{ההחלטות} לא דרשנו ולא הצענו קיום יחסים דיפלומטיים. ^{ההחלטות} שלנו היתה, כשהם העלו את הנושא מצדם; ^{ההחלטות} : אם אתם תבואו ^{ההחלטות} ביוזמתכם, נביא את העניין בפני הכנסת, למרות שמבחינה משפטית אין צורך בכך-ומה שהכנסת חחליטת זה יהיה. כך שאי אפשר למר שטענות שוללי ההסכם היו למציאות, מבלי ^{ההחלטות} להזכיר את השתלשלות התהליך המרכב הזה, דהינו, שנכנסנו לתהליך זה בהצדקה מלאה וביודעין שאנחנו - כיחידה בזירה המדינית הבינלאומית - נצטרך לנתח את התפתחות הקשרים בגישה ריאליסטית ולא רגשית בלבד. במשחק הפוליטי שבחיים המדיניים לא ניתן להתעלם מנתוח זה. יחד עם זאת, אני רוצה להדגיש שהתהליך הזה אולי גם בגלל הזהירות בה נקטנו, שאיש לא לחץ, לא מצידם ולא מצדנו, היה מכובד והולם את הרקע.

ש. אתה אמנם השבת לי על נקודתך המפתח שבקשתי לשימוע והיא שכבר מראש היה מוכרח להיות ברור לכל אדם בעל הגיון מאלה שעסקו בהכנת המו"מ עצמו לאן זה מוביל, והאנשים שעסקו בכך, בהכרה לקחו עליהם גם את האחריות ההיסטורית של לשאת בתוצאות של מה שהם הכינו לקראת מה שהם הלכו. זה מעניין אותי, מאותה בחינה של באיזה מידה היתה השפעה לדעת הקהל אם בכלל, בשאלה זו של השילומים. מדברייך ומן החשובה שנתת לי בעקיפין לשאלתי, אני מבינה שעצם הזהירות שננקטה במשך כל המו"מ, במשך כל המגעים הרשמיים והחצי-רשמיים עם גרמניה, ועצם התמשכותו הכרונולוגית של התהליך, מ-1953 עד 1965, שנים עשרה שנה, כלומר משך הזמן בעצמו, יש בהם הד לרגישות של דעת הקהל, לאוירה הצבורית ולתגובה האפשרית אם יוחש התהליך, או אם נקטו צעדים פזיזים, בלתי זהירים טרם זמנם.

ת. זה בהחלט תיאור שאין לי להוסיף לו ^{ההחלטות} דבר; אני עומד על זה בספר שלי בפרק האחרון ואני אומר שם שזאת היתה משימה עם כפיות טובה בצידה וגם עם סיפוק. כפיות טובה, כיון שמשני הצדדים, בגרמניה המערבית וגם בישראל היתה מלווה בכל עת ובכל מקום ^{ההחלטות} בגישה רגש לשכל. אני חושב שהכותרת לכל תהליך השילומים היתה צריכה להיות : היה זה מאבק בלתי פוסק בין הרגש לבין השכל ^{ההחלטות} איני בא בטענה נגד מי שאומר שהוא ימשיך להאבק עד הסוף והרגש ישלוט. כן אבא בטענה, ובאתי בטענות רבות נגד דו-פרצופיות בשאלה זו. אני מכבד ^{ההחלטות} שאומרת, איני רוצה לשימוע, איני רוצה להיות, ולא אהיה בגרמניה ודוגמא בולטת אחת לזה : פנחס רוזן, שר המשפטים לשעבר, לקח חלק פעיל

מאד ומבורך בכל הענינים הקשורים לנושא השילומים והפיצויים. הוא אמר, שהוא לא ^{יקק} היה עוֹד בגרמניה-והיו הזדמנויות, שהייתי נאלץ לבקשו לבא ולעזור-אך הוא לא הסכים ולא היה. ^{כזאת} כזאת אני מכבד. אבל את המקרים האחרים הרבים של דו-פרצופיות לא רק שאיני מכבד, אלא טוען חריפות נגדם.

ש. בהקשר זה להתפתחות היחסים הדיפלומטיים, האם לא ניתן לציין בשלב מסויים איזה מפנה במצב הזה של הנסיונות או הגישושים לקשירת יחסים. אם בראשיתו של התהליך כלומר, בראשית שנות ה-50, בסיום המו"מ בוואסנאר היה מצב כזה, שנדמה היה כאילו גרמניה היא המענינה וישראל היא המחמקת, הרי שנראה לקראת שנות ה-1960 1964, עד 1965 - עד הקמת היחסים ממש, נראה כאילו התהפך הגלגל וישראל היתה המעוניינת וגרמניה המחמקת. עד כדי כך שדעת הקהל בישראל הגיבה בזעם, לא על אי נכונות מצד ישראל לקשור קשרים אלא על אי נכונות מצד גרמניה לקשור קשרים.

ת. הנתוח נכון, אבל הדגשתי שאנחנו לא בקשנו קיום יחסים באף שלב. בשנת 1955 בוועידת ~~שגרירים~~ בקושטא עם הלשטיין בראש, שהיה אז מזכיר מדינה במשרד החוץ, הוחלט על מה שהוגדר לאחר מכן כ"הלכת הלשטיין". פירוש הדבר שגרמניה המערבית שדאגה אז, ודואגת במדה מסוימת גם היום, למניעת קיום שתי גרמניות נפרדות, שאם מספר יותר גדול של מדינות מחוץ למדינות במזרח, יכירו בגרמניה המזרחית כמדינה עצמאית, תהיה זו לעובדה קיימת. עשו את הכל כדי למנוע תהליך זה. הודיעו והכריזו שיראו בהכרה בגרמניה המזרחית כמעשה עוין ויהיו נאלצים לנתק היחסים עם אלה שעושים זאת. היות וגרמניה חזרה לזירה הבינלאומית כאחד הכוחות החשובים, לא מהרו אותן המדינות, הניטרליות נקרא להן, להכיר בגרמניה המזרחית בגלל האפשרות שהיו מפסידים מנתוק קשרים עם גרמניה המערבית כגורם חשוב במדיניות שלהן. לכן אפשר לומר באופן היפותטי שלפני קיום "הלכת הלשטיין" אפשר היה להגיע ליחסים במדה ואנו היינו מוכנים לכך. מסוף שנות ה-50 פעל גורם זה של "הלכת הלשטיין". ובכל זאת הציע אדנאואר ב-1963 קיום יחסים דיפלומטיים. הוא קרא לי בראשית 1963 והסביר שמנוי וגמור אחו לגמור מה שהוא התחיל עם השילומים ובקש ממני לברר את הסיכויים אם נסכים או לא.

מצד המעצמות ולא היה פה שום סיכון של גרמניה מבחינת עתידה המדיני.
זאת אומרת שלולא ההכרה העמוקה המוסרית של אדנאואר בראשותה של גרמניה
המערבית, בחוב המוסרי של גרמניה כלפי ישראל, אין להניח שהסכם היה יוצא
לפועל.

ח. את החלק האחרון הייתי מאשר. אבל לא הייתי אומר שהגורם היה אך ורק מוסרי.
הייתי מחלק זאת כך : בעמדת אדנאואר, ללא ספק, הכריעה הגישה המוסרית.
אבל לא רק הגישה המוסרית. נשאר גם חלק של שיקול לגיטימי של מדינאי
דגול שידע כי דבר זה יקל עליו בזירה המדינית הפרוזאית במשחק הפוליטי.

ש. אבל כח המיקוח הישראלי היה הכח המוסרי.

ח. כן.

ש. לא היה שום כח אחר ?

ח. אני לא רוצה להגיע להגדרה קיצונית. אני האחרון שאגיד שהערותיו של
אידן בהזדמנות אחת, הערותיו של מדינאי זה או אחר בהזדמנות אחרת שזו
היתה ברכה לבטלה, כלל וכלל לא, אבל משקל מכריע כל שהוא לא היה לזה.
ניסיתי להסביר שאין לשכוח שכל מדינאי שוקל את הדברים לאור האינטרסים
של ארצו וחו לא. גם היום אנו עדים לגישה זאת ואני מרשה לעצמי להוסיף
כי גם מחר לא יחול שינוי בנתוח ^{מכא'ננו - כשמתא'ק או} המצב המדיני בעולם כלו ובאזורנו בפרט.

תאריך :

תודה רבה

חתימת המרואין :